

УДК 65.012.32: 339.166.5
Н.П. КОРОГОД
(Дніпропетровськ)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В УПРАВЛІННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Ключові слова: інтелектуальна власність, вищий навчальний заклад, конкурентоспроможність, творча діяльність, об'єкти права інтелектуальної власності, інтелектуальний потенціал, управління інтелектуальною власністю, комерціалізація, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Функціонування сучасної системи вищої освіти України забезпечується залученням значних людських, фінансових, матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів. Однією з основних проблем, від якої залежить ефективність діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) у ринкових умовах, є підвищення рівня їх конкурентоспроможності за рахунок вдосконалення сфери інтелектуальної власності (ІВ).

Саме тому все більш актуальними стають питання щодо використання ІВ в управлінні конкурентоспроможністю ВНЗ, визначення та створення для цього необхідних організаційних умов.

Відомо, що ВНЗ – це освітньо-наукова організація, яка забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність, проводить активну науково-дослідницьку роботу. Результатами наукової, науково-технічної або науково-дослідницької діяльності можуть бути об'єкти ІВ.

У широкому розумінні ІВ означає закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в науковій, художній, виробничій та інших галузях. Саме ІВ в сучасних ринкових умовах господарювання підприємств і організацій визначає рівень їх конкурентоспроможності. Перед організаціями стоїть проблема формування стійких конкурентних переваг за рахунок резервів їх інтелектуального потенціалу на основі стратегічного менеджменту та маркетингу.

Формулювання цілей статті. З огляду на те, що ВНЗ це також організація, його конкурентоспроможність можна розглядати як комплексну характеристику за визначений період часу в умовах конкретного ринку, що відображає його перевагу перед конкурентами за рядом визначальних показників: фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових і соціально-політичних; а також здатність до своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, що змінюються. В цьому ракурсі ми аналізуємо навчальний заклад, намагаючись з'ясувати засади його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Ситуація, яка складається на вітчизняному ринку освітніх та наукових послуг, з кожним роком стає все більш напруженою. Скорочення бюджетного фінансування вищої освіти вимагає від ВНЗ постійного пошуку інших джерел залучення фінансових ресурсів для свого стабільного розвитку. Крім того, входження України в європейський освітній і науковий простір ставить перед вітчизняними ВНЗ нові завдання щодо підвищення якості всіх напрямків їх діяльності.

Серед основних факторів, які формують конкурентоспроможність ВНЗ, окрім якості наданих освітніх послуг, на наш погляд, не менше значення має підвищення рівня конкурентоспроможності результатів науково-технічної та інноваційної діяльності. Ці фактори будуть ефективними для ВНЗ при забезпеченні відповідних умов управління системою ІВ, мотивації розвитку власного наукового і творчого потенціалу.

Сьогодні всі розуміють взаємозв'язок понять ІВ та інтелектуального капіталу. Як свідчить досвід економічно розвинених країн, саме перетворення інтелектуальних досягнень нації в конкурентоздатну продукцію має сприяти переходу України на інноваційну модель економічного розвитку.

Систему правової охорони ІВ в Україні почали створювати нещодавно, і загалом можна сказати, що вона відповідає сучасним нормам і стандартам, які діють в економічно розвинених країнах світу. Про це свідчать також статистичні показники щодо постійного зростання кількості виданих Державним департаментом інтелектуальної власності МОН України охоронних документів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, об'єкти авторського права та інші об'єкти права ІВ. В Україні сформовано й законодавчу базу з ІВ. Сьогодні існує багато міжнародних конвенцій, договорів, угод в галузі правової охорони результатів творчої діяльності. Правовий режим власності на результати творчої діяльності людини визначено і в Конституції України, відповідно до статті 41 якої – кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатом своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Водночас, можна стверджувати, що недосконалість існуючої законодавчої бази все ще є одним з чинників, які перешкоджають створенню в Україні ефективної системи захисту прав ІВ. Але при поєднанні зусиль Міністерства освіти і науки, Національної академії наук, Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти, всієї наукової громадськості можна досягти реальних успіхів у справі комерційного використання інтелектуальних здобутків нації.

Очевидно, що в складних динамічних умовах функціонування сучасних ВНЗ важливо вміти визначати стратегічну поведінку виживання в конкурентній боротьбі в довгостроковій перспективі, а це означає підвищення конкурентоспроможності освітньо-наукових послуг ВНЗ, від яких залежить дохідність ВНЗ. В умовах обмеженості матеріальних ресурсів, вирішальну роль у цьому процесі відіграють інтелектуальні ресурси, активізація власного інтелектуального потенціалу ВНЗ.

Для того, щоб розв'язати ці та інші проблеми, необхідно в університеті розробити низку внутрішніх нормативних актів, які б регулювали розподіл прав між університетом та його творчими працівниками. Наприклад, однією з проблем є те, що у ВНЗ України не відрегульовані права викладачів на створені ними електронні версії підручників і навчальних посібників. Отже, науково-педагогічні працівники повинні бути обізнані в основах законодавства щодо об'єктів права ІВ, зокрема, на об'єкти авторського права, до яких належать підручники, посібники, монографії, комп'ютерні програми тощо. Також важливо знати, чи входить до службових обов'язків працівника ВНЗ створення тих чи інших об'єктів ІВ, чи встановлені договірні відносини автора та адміністрації ВНЗ щодо їх використання, чи існує у ВНЗ підрозділ з управління ІВ і яку допомогу там можна отримати тощо.

Важливе значення для сфери ІВ має низка законів, серед яких Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», Закон України «Про інноваційну діяльність», Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» (оцінка об'єктів ІВ дозволяє визначити вартість кінцевих продуктів інтелектуальної діяльності).

Так, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» застосовується щодо відносин, у яких беруть участь суб'єкти господарювання у зв'язку з недобросовісною конкуренцією. Неправомірним є використання імені, комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки (знака для товарів і послуг), рекламних матеріалів, оформлення упаковки товарів і періодичних видань, інших позначень без дозволу (згоди) суб'єкта господарювання, який раніше почав використовувати їх або схожі на них позначення в господарській діяльності.

У свою чергу Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Цей Закон також потребує вивчення науково-педагогічними працівниками ВНЗ, адже вони займаються інноваційною діяльністю, результатом якої може бути ІВ, яку необхідно захищати. Об'єктами інноваційної діяльності є: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва тощо.

До загальних функцій управління інтелектуальною діяльністю можна віднести такі, як:

- планування – формулювання цілей, ключових принципів та підходів до управління ІВ, розробка стратегії управління ІВ [10];
- організація – координація дій всіх учасників, зайнятих на всіх стадіях життєвого циклу об'єктів права ІВ;
- регулювання – забезпечення розвитку ІВ згідно з розробленими програмами, розробки, впровадження й використання науково-технічних досягнень, правової охорони ІВ, своєчасне коригування ситуації відповідно до проблемних питань, що можуть виникнути;

- мотивація – матеріальне стимулювання, створення творчої атмосфери, матеріально-технічної бази для реалізації інноваційних проєктів, задоволення суспільних потреб у сфері ІВ, виплата винагороди розробникам (авторам) об'єктів ІВ;

- контроль – полягає у спостереженні за процесом розвитку системи ІВ, виявленні відхилень і пошуку можливості їх усунення; сприяє розробці і застосуванню ефективних систем, методів і прийомів спостереження та перевірки оптимального функціонування керованої та керуючої систем, виявленню необхідності в коригуванні процесу розвитку сфери ІВ;

- функція обліку – покликана забезпечити збір і систематизацію інформації про динаміку, стан і тенденції розвитку ІВ у галузях народного господарства.

Цілком очевидно, що ІВ є потенційним багатством України. Тому необхідно всіляко сприяти розвитку науково-технічного прогресу, створюючи умови для організаційних форми роботи (проведення оглядів-конкурсів, виставок) серед молоді, студентів вищих навчальних закладів і науково-педагогічних працівників для творчої, інтелектуальної діяльності.

Кінцевим результатом управління ІВ має стати комерційне застосування об'єктів права ІВ, тобто перетворення ІВ у товар.

Отже, функції управління ІВ у вищому навчальному закладі повинні включати в себе наступні процеси:

- планування розвитку системи ІВ;
- створення системи мотивації персоналу;
- генерування ідей;
- формування «портфеля» ІВ;
- комерціалізацію ІВ (продаж прав на об'єкти ІВ);
- трансфер технологій;
- охорону і захист ІВ.

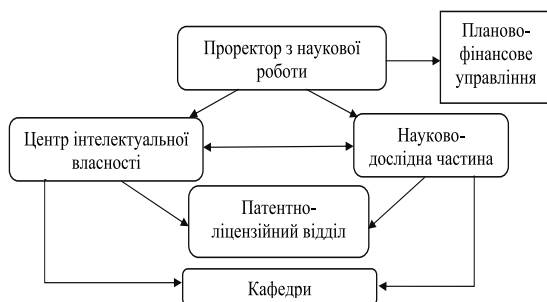
Ефективне функціонування ВНЗ визначається багатьма чинниками. Показником конкурентоспроможності того чи іншого ВНЗ може слугувати його рейтингова оцінка в певній сфері діяльності: творчій, науковій, інноваційній, результатом якої можуть бути об'єкти права ІВ. Такий показник, як кількість об'єктів права ІВ у ВНЗ та їх комерційний потенціал, відіграє значну роль у визначенні місця – рейтингу серед інших ВНЗ, тобто конкурентоспроможні ВНЗ. Щоб покращити існуючі рейтинги, необхідно: покращити співпрацю з підприємствами, підтримувати зв'язки з випускниками ВНЗ, покращити якість освітніх та наукових послуг, зокрема у сфері ІВ.

Визначення рейтингу ВНЗ у сфері ІВ можна здійснювати за такими показниками, як: науковий потенціал, патенти на винахідницьку діяльність, об'єкти авторського права, інновації, наявність відділу з питань ІВ, співпраця з підприємствами у сфері ІВ, ефективність використання та комерціалізація ІВ, система інформації про наявну ІВ ВНЗ тощо.

З метою ефективного використання інтелектуального потенціалу, забезпечення сучасних методів управління діяльністю у сфері ІВ та сприяння розвитку цивілізованої системи комерціалізації об'єктів права ІВ у складі ВНЗ III-IV рівнів акредитації повинні створюватись відділи з питань ІВ. Цей підрозділ має здійснювати свою діяльність в єдиному комплексі наукової, науково-технічної, науково-дослідної діяльності ВНЗ. Серед основних завдань діяльності такого підрозділу: захист прав та законних інтересів ВНЗ та його працівників – творців об'єктів права ІВ (винахідників, акторів), захист від недобросовісної конкуренції, запобігання неправомірному одержанню прав на об'єкти права ІВ, підвищення конкурентоспро-

можності ВНЗ через дослідження потреб ринку в об'єктах права ІВ, пошук потенційних партнерів, проведення разом з іншими підрозділами ВНЗ моніторингу і аналізу результатів наукової, науково-технічної та науково-дослідної діяльності для своєчасного виявлення об'єктів права ІВ, які мають комерційний потенціал; забезпечення комерціалізації об'єктів права ІВ, майнові права на які належать ВНЗ, визначення винагороди працівникам – винахідникам (авторам) за використання створених ними об'єктів права ІВ.

Отже, в структурі управління ВНЗ підрозділ з питань ІВ повинен займати чільне місце. Проте, зрозуміло, що базою для створення об'єктів ІВ є кафедра. Адже працівники кафедри – це той інтелектуальний потенціал, завдяки якому ВНЗ має змогу досягти своїх стратегічних конкурентних цілей освітньої та наукової діяльності. Тому ефективність роботи підрозділів з питань ІВ залежить від співпраці з кафедрами ВНЗ, з авторами та розробниками об'єктів права ІВ. Прикладом організаційної структури управління сферою ІВ ВНЗ може бути система, зображена на мал.1.

Малюнок 1. Структура управління ІВ ВНЗ

Таким чином, стратегія створення іміджу ВНЗ сьогодні формується з позицій того, що ВНЗ мають значні надбання об'єктів права ІВ та є концентрованими осередками інтелектуального капіталу.

Механізм виявлення та оцінки об'єктів права ІВ, а також менеджмент та маркетинг ІВ є ключовими на шляху ще однієї складової управління у сфері ІВ – «портфеля» ІВ ВНЗ. «Портфель» об'єктів права ІВ – це пакет охоронних документів (патентів, свідоцтв та ін.), що захищають результати наукових напрямів діяльності ВНЗ.

Формування «портфеля» розпочинається зі стратегічної мети – стати конкурентоспроможною освітньо-науковою організацією на ринку ІВ, що має значну кількість об'єктів права ІВ та готова передавати такі права на використання іншим організаціям та підприємствам на умовах взаємовигідних ліцензійно-договірних відношень задля отримання прибутків.

Отже, управління «портфелем» ІВ сприяє підвищенню конкурентоспроможності на ринку освітніх і наукових послуг ВНЗ. Особливості формування «портфелю» ІВ ВНЗ ґрунтуються на тому, що кафедри прикладного напрямку мають більший процент об'єктів промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки), ніж об'єктів авторського права. В свою чергу, кафедри соціально-економічного, гуманітарного спрямування матимуть більшу долю об'єктів авторського права. Тому й внесок певних кафедр у підвищення рівня конкурентоспроможності ВНЗ за показниками наявних об'єктів ІВ буде різним.

Для того, щоб створювати об'єкти ІВ та комерціалізувати їх, необхідно ефективно управляти ІВ з метою отримання додаткового прибутку від її використан-

ня. В процесі стратегічного управління конкурентоспроможністю необхідно розробляти систему цілей ВНЗ як головного орієнтиру їхнього перспективного розвитку, визначати та встановлювати зв'язки конкурентним маркетинговим середовищем ВНЗ і досягати бажаного стану взаємовідносин з ним, розробляти набір управлінських рішень і дій щодо формування і реалізації конкурентних маркетингових стратегій для досягнення поставлених стратегічних конкурентних цілей.

Підрозділ, який здійснює функції управління ІВ та відстежує показники конкурентоспроможності ВНЗ, забезпечує також:

- самоаналіз кафедр та інших структурних підрозділів ВНЗ щодо виявлених об'єктів права ІВ;
- консультування з питань ІВ;
- науково-методичною літературою структурні підрозділи ВНЗ з питань ІВ;
- інвентаризацію об'єктів права ІВ у всіх структурних підрозділах академії;
- участь у семінарах, науково-практичних конференціях з проблем ІВ;
- участь в організації підвищення кваліфікації у сфері ІВ;
- налагодження контактів з підприємствами з метою залучення додаткових позабюджетних коштів у разі використання технологій, розроблених у ВНЗ;
- розробку і запровадження механізмів комерціалізації ІВ;
- вивчення зарубіжного досвіду роботи в зазначеній сфері;
- розробку переліку комплексу робіт по виведенню наукових розробок на ринок інтелектуальної продукції (створення певної бази даних інформаційного поля, пошук потенційних покупців та інвесторів, партнерів, підбір грантів) тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, всі зазначені вище підходи до підвищення рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів ґрунтуються на забезпеченні максимально гнучкого й ефективного використання всіх наявних ресурсів, науково-технічного потенціалу, інноваційної діяльності та організаційної ініціативи, маркетингових інструментів (у тому числі – SWOT-аналізу), розробці динамічної моделі пристосування ВНЗ до змін ринкового середовища. Ефективне функціонування вищого навчального закладу повинно бути обумовлено посиленням творчої складової діяльності науково-педагогічних працівників, органічним поєднанням діяльності всіх його підсистем: навчальної, науково-дослідної та фінансово-господарської.

Література

1. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.99 р. № 916-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 37. – С.336
2. Цибульов П.М. Управління інтелектуальною власністю: [монографія] / П.М. Цибульов, В.П. Чеботарьов, В.Г. Зінов, Ю. Суїні; За ред. П.М. Цибульова. – К.:«К.І.С.», 2005. – 448с.
3. Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика. Навчальний посібник / М.В. Вачевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
4. Босак О.В. Чинники конкурентоспроможності вищих навчальних закладів у системі формування економіки знань / О.В. Босак // Науковий Вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.6. – С.291-296.
5. Корольова Т.С. Ефективність використання наукового потенціалу вищого навчального закладу / Т.С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. пр. – Вип. 29. – Одеса: ОДЕУ, 2007. – С. 93-96.
6. Про Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування»: Постанова Верхов-

вної Ради України від 27.06.2007 р. № 1243-V. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – №45. – С.524

7. Вища освіта України: навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко, Я.Я.Болюбаш; За ред В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка – К.: Знання, 2005. – 327 с.

*Н.П. Корогод
(Днепропетровск)*

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В УПРАВЛЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье обозначен круг вопросов относительно условий повышения уровня конкурентоспособности высших учебных заведений за счёт совершенствования системы управления сферой интеллектуальной собственности; определены основные факторы, функции и показатели конкурентоспособности вузов.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, высшее учебное заведение, конкурентоспособность, творческая деятельность, объекты права интеллектуальной собственности, интеллектуальный потенциал, управление интеллектуальной собственностью, коммерциализация, инновационная деятельность.

N.P. Korogod

INTELLECTUAL PROPERTY AT THE MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

In the paper we denoted a range of questions concerning the conditions for the increasing of the competitiveness of higher education institutions through the improvement of management of intellectual property; we identified the main factors, functions and the competitiveness indicators of higher education institutes.

Key words: intellectual property, higher education institution, competitiveness, creativity, intellectual property rights, intellectual capacity, intellectual property management, commercialization, innovation.